

Ön Yargı ve İnanç Yanlılığı Etkisi Zuhal Baltaş

Beynin yönetim merkezi canlılık gelişim tarihinin yakın zamanına aittir. Nudge Network'te yaptığımız okumalardan kararlarımızın pek çoğunun bilincin sistematik yönetim merkezine uğramadığını gördük. İnsanın en iyi versiyonuna henüz gelmediğimizi anladık. Bilişsel süreçlerin birçok fiziksel kapasitenin yanı sıra akıl yürütme, plan yapma, problem çözme, soyut düşünme, karmaşık fikirleri kavrama, hızlı öğrenme ve deneyimden öğrenme becerisini ve karar mekanizmalarını kapsadığını biliyoruz. Ne var ki çevremizi kavramak daha geniş ve daha derin bir yetenektir. Öznel ve nesnel olayları anlamlandırmak, yapılacağı ve yapılmayacağı kararını vermek esas olarak II. sistem dışında hızlı çalışan karmaşık bir sistemi kapsar.

Ama öğretmenim dün $x=2$ demiştiniz.

Karikatür; I. sistemin anısına

Başımızdan eksik olmayan I. sistem mizahi karikatürlerle adeta nudge'lanır. Bir ezber diğer duruma uymaz ve insan cevap üretmekte zorlanır. Ezber bozmak kolay olmaz. Ezberle başlayan hayat ezberle sürdürülmek istenirse insanlık evrimsel gelişimini sağlayamaz. Zira ezberler tüm yaşamı kapsamaz. Bilgi işlemek II. sistemin görevidir ve insan aklının en değerli işleyiş biçimidir. Bu sistemin etkinliği o an bilinçli olarak düşünülen ve seçilenin uzantısında olmayabileceği gibi, ön yargılara dayalı ve hızla zihinden geçen bir kararda olabilir. Dilimizin zenginliği ön yargıyı "peşin hüküm" olarak ifade etmemize imkân veriyor. Peşin hüküm ifadesinin I. sistemin işleyişinin keskin bir ifadesi olduğunu düşünürüm. Zira I. sistem her haliyle II. sistemi kapsama eğilimindedir ve pek çok hüküm onun izinden gider. II. sistemin I. sistemi kapsamaması insan düşünce sisteminin evrimi açısından henüz olası değildir. Umudum sürüm yenilenene kadar, bu zihinsel engelli durumumuza yapay zekâ ve uygulamalarla müdahalede bulunulmasında. Nitekim son yıllarda hayatımıza giren yeni trafik uygulamaları

var. Özellikle yurt dışı seyahatlerimizde hız kontrol nudge'ları hayatımızı kolaylaştırıyor. Yola uygun olmayan hıza çıkılması durumunda bulut, hız sınırını ne kadar aştığımızı zaman aksatmadan bildirerek bizi nudge'lıyor. Uygun olmayan karar ve davranışı hatırlatıyor. I. sistem kararları olan bireysel ve toplumsal ön yargı ve alışkanlıklar, özgür bir aklın hayata bakışıyla ortak bir rayda çalışmıyor. I. sistem açgözlü ve sabırsız. **İkili düşünce sistemi arasında karar akışının yol haritası genellikle şöyle çiziliyor; I. sistem istiyor, II. sistem gayret etse de yolu uzun ve meşakkatli buluyor. Tekrar I. sisteme dönerek onun kararını uyguluyor.**

Yeni durumlar ve tartışmalar sonundaki kararlar, hesaplanan olasılıkların ne kadar güçlü olduğuna değil, kişinin inancına ve duygularına uygun düşüp düşmemesine bağlıdır. Bu inanç yanlılığı etkisi* olarak anılan ve kontrolü elden bırakmayan bir etkidir. II. sistemle I. sistemin gidiş gelişler boyunca devam eden rekabeti sonucunda ortaya çıkmaktadır. I. sistem hızlı, kolay ve yanlı kararlarıyla üstünlük sağlamaya her zaman daha yakındır. Siz siz olun, aklınıza gelen her şeye inanmaktan ve onu destekleyecek yorumlar üretmekten vazgeçin. Duyguya bağlı düşünceler akla düştüğünde, düşünce sisteminin gerçek olguya mesafesi artar.

*inanç yanlılığı etkisi (belief bias effect) kararların inanca bağlı yanlılığını tanımlar.